

L'electricitat a la Marina Alta

Juan José Ortuño Aroca

L'evolució i els avanços en l'ús de fonts energètiques (aigua, olis, petroli, carbó, vapor o gas), van donar pas a energies netes com l'electricitat. Per exemple, en la població de Dénia, l'any 1852, s'inaugura la instal·lació d'enllumenat de carrers amb fanals equipats amb bugies d'oli, que seran de petroli a partir de 1865. Posteriorment, la construcció de la Fàbrica de gas (1887), va permetre la primera xarxa de distribució energètica per a ús públic i privat.

Però els problemes econòmics amb les companyies subministradores de gas i les irregularitats en la producció van sorgir al mateix temps que la nova energia elèctrica s'implantava en regions limítrofes.

Així, les poblacions de la Marina Alta van començar a rebre el subministrament d'aquesta energia segons la seua proximitat a les primeres instal·lacions de producció i esteses de línies elèctriques que s'anaven desenvolupant en el nostre entorn geogràfic.

En el cas de Dénia, l'electricitat va arribar primerament des de Callosa d'En Sarria (la Marina Baixa), després es va afegir energia provinent d'Alcoi i finalment des del riu Xúquer a través de Gandia.

Els orígens de l'electrificació: els molins del Serpis

L'any 1878, a Anglaterra, es va construir una xicoteta central hidroelèctrica (amb una dinamo Siemens). La nova tecnologia es va difondre ràpidament.

A l'entorn de la nostra comarca, al començament de 1894, s'hi va presentar un projecte per a aprofitar les aigües d'un salt en el barranc de l'Infern (la Safor) i construir una fàbrica de llum per a subministrament a la ciutat d'Alcoi. La primera demanda d'electricitat provenia del sector industrial.

Els molins existents en el riu es van anar adaptant per a produir energia elèctrica a partir de la força motriu de l'aigua. Aquell mateix any, amb l'objectiu d'electrificar Alcoi i Gandia, es va fundar la societat Hidroelèctrica de València, que un any després posaria en funcionament la fàbrica de l'Infern al riu Serpis.

El 1895, la companyia anglesa *Siemens Brothers*, va vindre a explicar als grans empresaris d'Alcoi i Vilallonga la introducció de l'electricitat en les seues factories.

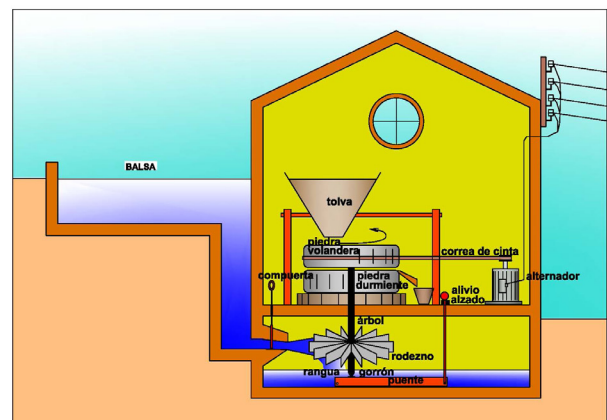
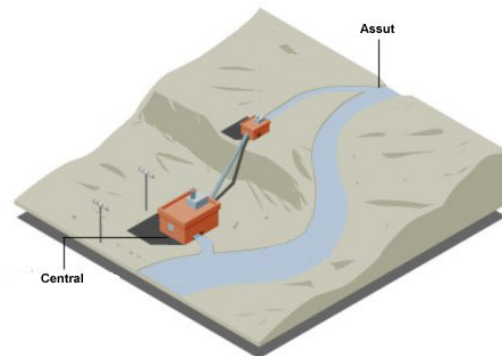
A continuació, aprofitant el traçat existent de l'acabat de crear ferrocarril, es van tendir dues

línies de mitjana tensió (6 kV), una cap a Alcoi, i l'altra fins a Gandia el 1896. Aquestes van ser les primeres ciutats de la zona que es van electrificar. El 1897, amb el muntatge d'una nova dinamo de 450 cv de potència en el salt de l'Orxa (fàbrica de l'Infern), es va poder prolongar la línia elèctrica fins a Oliva.

El mateix any, Hidroelèctrica de València adquireix el salt de les Agulles (de 14 m, i construït l'any 1894) en el riu Xúquer, i amb una producció de 3386 kW. Això va permetre dues noves línies d'alta tensió, una a València, i l'altra cap a Alzira-Carcaixent-Gandia.

Les companyies elèctriques apareixen en les zones a electrificar o de producció d'energia. El 1907, es va constituir la societat Hidroelèctrica Espanyola, i es va establir a Alcoi el 1910.

La Hidroelèctrica de València, el 1909, encara va ampliar l'equipament de la Reprimada (Vilallonga), amb un motor a gas. Les fàbriques d'electricitat es van constituir com a Hidroelèctrica del Serpis el 1932, encara que, després, aquesta companyia, va ser absorbida per la societat Electricista Alcoiana.

Producció d'energia hidroelèctrica en un molí d'aigua. (R. Ferrando).

La central hidroelèctrica de l'Algar

L'any 1900, per a producció d'electricitat a la Marina Baixa, la societat Hidroelèctrica de la Marina va adaptar diversos molins fariners en el barranc de Xirles, amb salts de 17 m de mitjana. Un d'ells, el Molí de Callosa (o de Xirles), va permetre il·luminar els carrers de la població de Callosa d'En Sarrià.

Aquest mateix any, tres enginyers madrilenys (**Mendoza, González-Echarte i Moreno**), van rebre l'encàrrec de construir una central hidroelèctrica al salt de l'Algar. Per a aquest propòsit, es va constituir a Madrid, el 1903, la companyia anònima MENGEMOR. A la finalització de les obres, el 1904, la central es gestionaria amb la societat independent Hidroelèctrica de l'Algar d'**Antonio Cornejo del Valle**.

A la central de l'Algar, des d'una xicoteta presa, es canalitzava l'aigua cap a un salt amb 35 m de desnivell, i arribat el cabal a la casa de les màquines, una turbina i un alternador, produïen 500 kW.

Des de l'entrada en funcionament de la central, el contracte de subministrament a Callosa també es va traspasar a aquesta nova empresa. Però l'energia produïda era insuficient, i el 1930, Hidroelèctrica de la Marina, posa en funcionament un generador de gasoil.

Va ser en aquesta dècada quan va començar l'absorció de petites empreses per companyies més grans. Els nous propietaris seran L'Alcoiana, des de 1930, i el 1932, Regs de Llevant.

En la zona de l'Algar, el 1935, es compra el molí de Ronda, i s'hi instal·la una turbina i un alternador.

Com és habitual en els sectors empresarials, durant les dècades següents Hidroelèctrica Espanyola (HE), absorbirà aquestes dues companyies. I les centrals de l'Algar van anar sent tancades.

Enllumenat i electrificació a la Marina Alta

Conseqüència de l'exposat anteriorment, a la fi del segle XIX, amb les electrificacions d'Alcoi, Gandia i Oliva des de les centrals del Serpis, algunes poblacions de la nostra comarca van rebre el primer subministrament elèctric, com ara, Castell de Castells, a l'interior, des del salt de l'Orxa i per Alcoi.

Poc després, amb l'arribada de l'electricitat a tals poblacions pròximes, la primera sol·licitud per a una instal·lació a Dénia, es presenta l'any 1896. No va arribar a executar-se.

El 1898, l'empresa Hidroelèctrica de l'Algar comença la instal·lació elèctrica per a l'enllumenat públic de la ciutat, i a estendre la xarxa que permetria el subministrament de fluid, des de Callosa, a Dénia i part de la comarca.

Mentrestant, la societat Moltó, Santonja i Cia., de l'arquitecte i enginyer **Lluís Santonja Faus**, natural de Beniarbeig, (que va edificar el Teatre Eslava d'Ondara el 1886), el 1900, va rebre l'encàrrec de l'Ajuntament d'Ondara per a la instal·lació d'una xicoteta central tèrmica, per a producció d'electricitat, a la torre del rellotge de la plaça major. Aquesta societat es va ocupar del subministrament de fluid elèctric fins al 1909. En 1902, Lluís Santonja també va introduir la llum elèctrica a Beniarbeig.

I aquest mateix any, arribaria la prolongació de la línia d'Oliva, fins a Pego i la costa del nord de la província d'Alacant. Aquesta línia va permetre que, des de la fàbrica del Cèntim (riu Serpis), per Pego, se subministrara electricitat a la Vall de Gallinera.

A la ciutat de Dénia arriba l'electricitat des del Salt de l'Algar, a partir de 1901 per a ús privat, i sota contracte oficial amb l'ajuntament per a l'enllumenat públic, des de 1903. Però el fluid d'energia està afectat per les pluges i els cabals fluvials.

Columna en la línia elèctrica Callosa-Xaló.

Molí de llum de la Reprimala (Foto: Vicente Mas).

En conseqüència, el 1906, la companyia elèctrica de l'Algar construeix una central tèrmica per a una màquina de vapor i generador d'electricitat amb un alternador de 60 kW. Aquest motor estava en una de les dues naus contigües que encara hui existeixen a l'avinguda de València, a l'entrada de Dénia. La central també permetia aportar fluid elèctric als pobles de la zona.

Mentrestant, al nord de la Marina Alta, les millores en la central de la Reprimala, (propietat de l'Alcoiana), van afavorir en 1909 l'ampliació de la línia d'Oliva fins el Verger i subministrar electricitat als Poblets, Ondara, Beniarbeig i la Rectoria.

El 1913, l'Ajuntament de Dénia contracta, totalment, l'enllumenat públic elèctric en substitució de l'anterior de gas.

La companyia Vázquez i Cornejo, S. A., el 1914, es va fer càrrec del repartiment a diverses poblacions de la Marina Alta, amb la línia que venia des de Callosa d'En Sarrià. L'empresa generadora Companyia elèctrica de l'Algar, a més de la població de Dénia, també subministrava als pobles de Tàrbena, Xaló, Benissa, Teulada, Gata de Gorgos, Pedreguer, Xàbia, Alcanalí, Parcent, Murla, Benigembla, Orba, la Vall de Laguar, Benidoleig i Pego.

A principis dels anys 30, des de la conca del Xúquer, les línies de transport per la nostra regió s'havien ampliat en tensió elèctrica. La línia que ens donava servei és la de Millars-Alzira-Alcoi-Alacant-Cartagena, amb 110-145 kV. Després, per al subministrament als usuaris, les línies de repartiment i distribució solien tindre tensions de 6, 11, 30 i 45 kV.

Vázquez i Cornejo, tramiten el 1931, una sol·licitud per a instal·lació de línia d'alta tensió des de Dénia cap a Marines, Bovetes, Palmars i Beniadlà.

A mitjan anys 30, Vázquez i Cornejo també tenen al seu càrrec els centres de transformació en Xàbia, el Poble Nou de Benitatxell, Llosa de Camacho, la Xara, i Dénia (els C.T. o centres de

transformació Agulló, Rotes, Bovetes, Monges, Església i Castell).

El 1935, la societat Electricista Alcoiana, va adquirir el subministrament elèctric de la nostra ciutat i també de la comarca.

Aquesta empresa va portar electricitat amb una línia, actualment encara en servei, des de Gandia fins a la central de l'avinguda de València (C.T. Dénia), al costat del traçat del ferrocarril. Al Verger ja existia llavors un centre de transformació (C.T. el Verger).

Així, a l'energia subministrada a Dénia des de l'Algar, es va sumar la generada des de la fàbrica de llum de la Reprimala, que ja alimentava el nord de la nostra comarca.

Durant la Guerra Civil es van demorar algunes obres, la finalització de les quals sol es va poder fer efectiva en acabar la guerra.

Un exemple: va ser la necessària ampliació de subministrament, amb la renovació de la línia el Verger-Dénia. L'Electricista Alcoiana inicia els tràmits per al projecte d'una línia d'alta tensió des del C.T. el Verger al C.T. Dénia en 1936. Al final, després de la guerra, l'autorització definitiva es va poder concedir a l'empresa l'any 1941.

Les màquines a vapor mogudes per carbó d'hulla, entre 1890 i 1930, van deixar pas als motors de combustió interna impulsats per hidrocarburs derivats del petroli.

A Dénia, aproximadament el 1940, el generador elèctric allí existent, serà accionat a partir de llavors per un motor de gasoil. El generador era un motor de gasoil de gran grandària, (de la mateixa època, i similar al motor de Ramés, (per a extracció d'aigües d'un pou) que es troba en la partida de Caragussos, prop de la Xara. Aquesta instal·lació va poder continuar complementant el subministrament elèctric de la ciutat per a suplir les restriccions o deficiències existents en la postguerra.

Amb l'arribada de l'energia elèctrica a Dénia, el gas va anar reduint la seua utilització a tan sols

les cuines domèstiques. El 1941, la II Guerra Mundial va acabar amb el ja escàs subministrament de carbó, i la fàbrica del gas es va tancar definitivament.

El 1942, s'aprova el contracte entre Alcoiana i l'Ajuntament de Dénia, per a enllumenat públic, i alhora es posà en marxa el projecte d'electricificació per a la zona de platges del nord de la ciutat.

El 1949, l'Alcoiana ja té muntades les subestacions S.E. Alcoi i la S.E. El Verger. Però continuen apareixent anomalies en el servei de la Rectoria, Beniarbeig, el Verger, Ondara, Pedreguer, Gata, Teulada, el Poble Nou de Benitaxell i Xàbia. En conseqüència, es planteja una solució subministrant electricitat des de la línia Alcoi-Pego.

Però les limitacions tècniques i sobretot burocràtiques impedièren molt sovint les millores o ampliació de les línies. La solució des de Pego no es va arribar a executar.

En posteriors reformes en la S.E. el Verger, es van afegir 2 turbines-alternador per a elevar la tensió del fluid procedent de Gandia.

I a Dénia, després de les millores tècniques al Verger, es va desmuntar el motor d'electricitat.

Al començament dels anys 50, es crea una oficina de la companyia elèctrica Alcoiana en aquesta població del Verger.

El 1951, l'electricitat va permetre inaugurar la llotja de peix del port de Dénia, amb l'enllumenat necessari i una trituradora de gel.

A mitjan dels anys 50, l'Ajuntament de Dénia sol·licità a l'Alcoiana la retirada de les instal·lacions elèctriques del castell. En aquest moment històric, hi havia una línia elèctrica de A.T. amb més de 40 anys, que el travessava pel carrer de l'Hospital. El cablejat discorria per la zona oest de l'interior del recinte emmurallat sobre pals de fusta. El castell va ser una propietat privada, comprada per l'Ajuntament l'any 1950, i definitivament expropiada en 1952.

El 1955, l'Alcoiana, realitzà noves instal·lacions a Dénia. Una línia de 10 kV, des de la línia cap a les Rotes, per al nou C.T. Saladar, també es va modificar la línia Gandia-el Verger a 66 kV i es va instal·lar una altra línia nova de 10 kV Dénia-CE.ME.S.A.

El 1956 l'empresa CE.ME.S.A. (Ciments del Mediterrani), va posar en funcionament una fàbrica de ciment a Dénia, encara que inicialment alimentada amb fuel-oil, prompte va necessitar una línia elèctrica.

Des de la postguerra, la demanda d'electricitat va anar augmentant, però la qualitat de les infraestructures era deficient.

Així doncs, nombrosos establiments públics, i indústries, havien de proveir-se de grups electrògens per a superar els habituals talls de subministrament elèctric.

Existeixen molts informes escrits, sobre talls de subministrament, fins i tot, en diumenge. Incidències que es notificaven també a la Delegació d'Indústria a Alacant, davant possibles reclamacions.

Les nevades carregaven de pes i gel els cables elèctrics i produïen avaries i talls de subministrament. La del 16 de gener de 1957 va deixar tres dies sense electricitat a Dénia.

I una altra gran nevada, el 1958, va tallar la línia Callosa-Bernia-Xaló-Beniarbeig-el Verger, i va tornar a deixar sense electricitat la zona. En aquelles èpoques calia recórrer les línies a peu, buscant les avaries.

El 1959, l'Alcoiana instal·là l'escomesa d'enllumenat per a les escoles de la Xara.

Poc després, el 1960, la nova empresa, Hidroelèctrica Espanyola, (popularment coneguda com «Hidro» o «la Hidro»), va absorbir a l'Alcoiana.

En aquesta època dels anys 60, la xarxa de distribució elèctrica existent a la Marina Alta era, bàsicament:

Suports de la línia elèctrica Gandia-Oliva-El Verger.

Sub-estació del Verger.

Caseta centre de transformació Santa Llúcia, a Xàbia.

- Línies de repartiment de 30 o 45 kV (posteriorment ampliadades a 66 kV).

- Línies de distribució de 11 kV (que després es normalitzarien en 20 kV).

L'electricitat arribava a la zona nord de la comarca des de la subestació del Verger, seguint el traçat de la via fèrria. Entrava en les instal·lacions de l'avinguda de València, al Centre de Transformació i Repartiment de l'avinguda de València (encara existent), i des d'aquest es distribuïa a Dénia i Xàbia.

Les zones centre i sud de la comarca reben l'electricitat, en una etapa inicial, amb la línia Callosa-Xaló, que creuava la Serra de Bèrnia.

- Dénia-Circumval·lació nord:

- Línies cap a Madrigueres (Almàssera i Torreta Domènech) i la Marjal.

- Línia per la ronda de les Muralles, cap a l'antic llavador al costat de la fàbrica de gel (aquest C.T. Castillo, estava adossat a la muralla del nord-est del castell a mitjan dels anys 50).

I desviacions cap a les Marines, el port i al centre de la ciutat. En aquest últim cas, el cablejat creuava el castell fins al C.T. Església (hui desaparegut) adossat a l'església de l'Assumpció.

- Dénia-Circumval·lació sud:

Des del centre de maniobra i repartiment del camí del Cementeri, el C.M.R. Cementeri, amb línies de 11 kV:

- A la zona sud de la població de Dénia, amb el C.T. Saladar (actualment renovat).

- Cap a la zona de Les Rotes, vessants del Montgó, Xàbia i far de Sant Antoni.

- A la fàbrica de portland, i passant pel transformador de Casablanca (prop de la Xara), cap a la torreta (ara pràcticament desapareguda) de l'Alqueria de Colomer, per a subministrar electri-

citat a Gata de Gorgos.

El cap de Sant Antoni és un enclavament geogràfic de gran importància en la nostra costa. El far, al principi (1855) era una torre guaita a 250 m de l'emplaçament actual, amb una llanterna d'oli d'oliva. El 1861 es va alçar l'edifici modern amb el mateix llum. En 1914 es va instal·lar una incandescència per vapor de petroli a pressió. I definitivament, l'electrificació de la llum i instal·lacions es va produir en 1962.

A partir de mitjans dels anys 60 del segle passat comencen les successives ampliacions en la subestació del Verger millorant les instal·lacions que allí hi havia per a la línia elèctrica de Gandia-Oliva fins a Dénia i comarca. Així, el subministrament d'electricitat va augmentar amb la línia que arribava des de les centrals generadores del riu Xúquer.

Amb l'arribada de la dècada dels 70 i l'aparició del fenomen turístic, s'inicia la urbanització massiva del vessant nord del Montgó, i la seua consegüent electrificació. Així com, el 1974, amb la inauguració de la carretera de les Marines, la proliferació d'edificacions en la costa nord de Dénia.

En l'actualitat, a la nostra comarca, l'antiga xarxa elèctrica s'ha modificat o ampliat amb línies de transport, que condueixen entre 150 i 220 kV (normalitzades en 132 i 220 kV). I línies de distribució, entre 60 i 110 kV (normalitzades en 20 i 66 kV).

Una extensa xarxa elèctrica i les subestacions del Verger i Teulada, al nord i sud respectivament, distribueixen l'electricitat amb diferents circuits que permeten no interrompre el subministrament d'energia en cas d'avaries en alguna línia. Energia elèctrica, que en la nostra zona prové de les centrals existents a Cartagena i a Cofrents.